

Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856)

Celâl Erdönmez*

Özet

Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye verilen ticarî imtiyazlar ile Osmanlı ülkesinde görev yapan konsoloslarla ilgili arşiv vesikaları, iki devlet arasındaki ilişkileri çok boyutlu inceleme imkânı sunar. Esas görevleri ticarî ilişkiler çerçevesinde tanımlanmış olmasına rağmen konsoloslar, ticarî ve hukukî imtiyazlarının dışına çıkarak devletin iç işlerini ilgilendiren konularda aktif tavır almışlardır. İngiltere konsolosları, özellikle Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Tanzimat Fermanı'nın ilânı ile ortaya çıkan hassas vaziyeti istismar ederek devletin iç işlerine müdahalelerde bulunmuşlardır. Bu müdahaleler, ekonomik, malî, idarî ve hukukî alanlarda ortaya çıkmıştır. Kıbrıs özelinde incelenen konsolos faaliyetleri, İngiltere'nin Osmanlı üzerindeki politikalarının taşrada, birebir mahalli zümre ve kişilerle temasını içerir ve bu politikaların sahada tatbik usullerini ve vasıtalarını gösteren önemli ayrıntılar sunar.

Anahtar Kelimeler

Kıbrıs, Konsoloslar, Tanzimat Devri, İngiltere, imtiyaz, müdahale.

Giriş

Konsolosluk kurumu, antik çağlarda Roma'da görevleri yargıçlıkla sınırlı olan "konsüller"le başlar. Osmanlı devletinde ise konsolosluk müessesesi, XV. yüz-

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi / Burdur
celalerdonmez@mehmetakif.edu.tr

yıldan itibaren deniz ticaretindeki gelişmelerle kendini gösterir. Osmanlı ülkesinde ticareti teşvik edip geliştirmek amacıyla yabancı devletlere kapitülasyonlar verilmesi sürecinde, bu devletlere Osmanlı ülkesinde konsolos bulundurma imtiyâzı da sağlanır (İnalçık 2000: 242). 1580'de İngiltere'ye Trablus-Şam, Cezâyir, Tunus ve Trablusgarp'ta konsolos tayin etme ayrıcalığı verilir. 1583'te İskenderiye ve Suriye'de ilk konsoloslar göreve başlar (Kütükoğlu 1999: 329). Konsolosların, çalışma yetki ve imtiyâzları 1610'dan itibaren iyice belirginleşmektedir. Modern anlamıyla konsolosluk kurumu, gelişim sürecini XIX. yüzyılda kurumsal anlamda tamamlamıştır. Bu aşamadan itibaren kurumun, Osmanlı Devleti'ndeki etki alanlarını genişletme eğilimi ile hareket ettiği gözlenmektedir.

Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde görevli yabancı diplomatların Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahaleleri konusunda bir dönüm noktasıdır. Kapitülasyonlarla, Osmanlı ülkesinde ikamet etmekte olan konsoloslar, Tanzimat reformları sürecinde Osmanlı Devleti'nin iç işlerine açıkça müdahale etmişlerdir. Bu sebeple Osmanlı modernleşme tarihi, bir bakıma yabancı müdahalelere paralel gelişen, kendine özgü bir yeniden yapılanma tarihi olarak da değerlendirilebilir.

Tanzimat Fermanı'nda ilan edilen herkesin kanun önünde eşit sayılacağı bir hukuk nizamının inşa olunacağı vaadi, konsolosların hukuk alanında müdahale olarak değerlendirilebilecek faaliyetlerinin de yolunu açmıştır. Tanzimat Fermanı, şer'î hukuka vurgu yapmasına rağmen batılı manada kanunlaştırma sürecinin başlangıcıdır (Veldet 1940: 139-209, Taner 1940: 221-232). Batı devletleri, bilhassa İngiltere bu süreci çok iyi değerlendirmiştir. İngiltere'nin, Osmanlı Devletini 1838 Balta Limanı Antlaşması ile ticari ve iktisadi alanlarda kendi zeminine çekmeye başlaması yeni bir süreci tetiklemiştir. 1839 yılından itibaren Osmanlı Devleti hukuk alanında da Düvel-i Muazzama denilen Avrupa devletlerinin tesirine açık hale gelmiştir.

Tanzimat öncesinde, sahip oldukları ticarî ve hukukî imtiyâzlar çerçevesinde iş gören konsoloslar, adli ve idari meselelerde Osmanlı Devleti ile kendi devletleri arasında; fakat içeriğini Osmanlı'nın belirlediği hukuk nizamı içerisinde faaliyet göstermekteydiler. Ancak Tanzimat bu durumu değiştirmiştir. Devletin idarî, adlî, malî konularda yeniden inşa edilme sürecinde müracaat edilen batılı kurumların iktibas edilme stratejisi, konsolosların faaliyetlerinin meşruiyet kaynağını kendi ülkelerinin temel hu-

kuk prensiplerine dayandırmış, bu da müdahale olarak değerlendirilecek hareketlere girişmelerine sebep olmuştur.

Kıbrıs'ta görev yapan konsoloslar ve bunların görevli oldukları dönemlerdeki faaliyetleri bilhassa XVIII. yüzyıl içerisinde belirli zaman aralıkları esas alınarak yapılan çalışmalara konu edilmiştir (Çevikel 2000: 282, Çoruh 2000: 295-306, Erdoğan 1999: 315-328, Özkul 2005: 104-117, Samani 2006: 135-141). XIX. yüzyıldaki durumları hakkında ise Osmanlı arşiv vesikalari kullanılarak müstakil bir çalışma yapılmamıştır (krş. Alasya 1998: 119). İmparatorluğun tüm kurumlarıyla batılı tarzda yeniden yapılandırıldığı bu dönemde, Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin en azından ticarî, hukukî ve siyasî yönden uğradığı değişimlerin tespiti için ayrı bir çalışmanın yapılması zarurîdir.

Araştırmamızın ana kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Kıbrıs Millî Arşiv ve Araştırma Dairesinde yer alan vesika ve defterler oluşturmaktadır. Konunun tam manasıyla aydınlatılabilmesi elbette Osmanlı Arşiv vesikalari yanında İngiltere arşiv kayıtlarının da görülmesiyle mümkündür. Bu konudaki belge ihtiyacı Sir. George Hill'in (1952) mufassal tarihinden ve özellikle Sir Harry Charles Luke'un (1969) konsolosluk yazışmalarının neşri mahiyetindeki eserinden karşılanmıştır. Uygur Kocabaşoğlu'nun (2004) İngiltere konsoloslarının Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerini konu alan çalışmasından da istifade edilmiştir. Bu eserde yer almayan İngiltere dışişleri bakanlığı arşivinden bir dosya (FO. 881/437)* da çalışmamız çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu dosyada İngiltere Hükümeti'nin konsoloslara verdiği talimatlar yer almaktadır.

Konsolosların müdahalelerinin dayandığı idarî, malî veya hukukî boşluklar tespit edilerek, bunların istismar yolları aşağıda ortaya konmaya çalışılacaktır. Konu, bilhassa hukuk değişimi sürecine denk gelen zaman aralığında incelenerek; Osmanlı Devleti'nin hukuk değişimi hengâmında ilan ettiği kanun önünde eşitlik prensibinin, konsoloslar tarafından devletin çözülme sürecini tetikleyen unsur olarak istismar edildiği, vesikalara dayanılarak ortaya konulacaktır. Buna paralel olarak mahallî idarecilerin ve devletin, bu müdahaleler karşısındaki tavırları da tespit edilecektir.

Kıbrıs'ta İngiltere Konsolosları

XIX. yüzyılın ortalarına kadar konsolosun başlıca görevleri noterlik, deniz ticareti ya da gemicilikle ilgili hizmetler ve devlet hizmetleri şeklindedir.

* Dosya suretini temin edip kullanmama izin verdiği için tarihçi Sayın Cemil Çelik'e teşekkür ederim.

Bunlara ilaveten “belgelerin ve imzaların onaylanması, denizcilik ve ticaretle ilgili protesto namelerin yazılması, ölüm ve doğum kayıtlarının tutulması, evlendirme işlemleri, ticaret gemileri yasaları uyarınca kapitanları ve tayfaları ilgilendiren çeşitli işlemler; ticarî istihbarat” ile genel olarak Britanya uyruklarının haklarının korunması da konsolosların görevleri arasında yer almaktadır. Ancak yüzyılın ikinci yarısından itibaren bunlara siyâsî görevler de ilave edilmiştir (Kocabaşoğlu 2004: 45-46). İngiltere hükümetince 1845 yılında denize aşırı ülkelerde görev yapan konsoloslarının görevlerini yeniden tayin ve tespit eden bir talimatname (FO. 881/437) yayınlamıştır. Konsoloslar görevlerini bu talimatlar çerçevesinde icra etmişlerdir.

Tanzimat devrinde Kıbrıs'ta konsolos bulunduran ülkeler içerisinde yer alan İngilizler, başlangıçta adada yaşayan Osmanlı tebaası Hıristiyanlardan konsolos tayin etmişlerdir (Gökbilgin 1977: 836-840).

Konsolosluk müessesesi XIX. yüzyılda tam manası ile teşekkül etmiş, buna paralel olarak birçok ihtilâf ve müzakerelere konu olmuştur (Gökbilgin 1977: 836-840). Avrupa devletleri, ticari önemi olmayan bölgelerde yerli ahalden kişileri fahri konsolosluk berâtı verdirerek, konsolos ve konsolos vekili tayin ettirmişlerdir. Ancak Tanzimat Devri'nin hemen öncesinde, Osmanlı Devleti bu konuda karşılaşılan sıkıntıları önceden önleyebilmek için tedbirler almıştır. Bu çerçevede olmak üzere ilk girişim yerli ahalden konsolos tayininin önlenmesi olmuştur. Nitekim 29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839 tarihi itibarıyla *yerli reayadan konsolos vekillerinin azl ve tedibleriyle yerlerine Nemçeli'den nasbedilmek üzere Midilli, Sakız, İstanköy, Çeşme ve Kıbrıs'a* tayinler yapılmıştır (BOA. HH. 1202/47218).

Osmanlı tebaasından kişilerin konsolos tayin edilmelerinden kaynaklanan en önemli mahsurlardan bir tanesi, bunların himaye beratlarını alıp satmalarıdır. Bu kişiler, gerek kendi tebaaları ve gerekse Osmanlı tebaasından kişilere ‘mahmîlik’ (Ahmet Cevdet Paşa 1991: 16-17) beratı satmaya başlamışlardır. Bâb-ı Âli'nin bu istismaları önleme gayretleri netice vermemiş; konsoloslar 1862 yılına kadar bu konuda rahatça faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (bk. Gökbilgin 1977: 839).

XIX. yüzyılda Sanayi İnkılâbı sebebiyle Osmanlı-İngiliz ticareti yeni bir ivme kazanmıştır. İngiltere'nin Osmanlı nezdinde siyâsî etkisinin artmasına paralel olarak iktisat politikaları da değişim geçirmiştir. Merkantilist politikaların yerini liberal anlayışlar almıştır. Bu durum konsolosların statülerinde değişiklik yapılmasına yol açmıştır. Konsoloslar, bu dönemden sonra doğrudan hükümete bağlanmışlardır. Bu sebeple 1825'ten itibaren

İngiltere konsolosları, bilinen konsolosluk faaliyetlerinin dışına çıkmışlardır. İngiltere konsolosları, siyasî işler yapan, Amerikan konsoloslarına arka çıkan, Gayrimüslim Osmanlı tebaasının haklarını savunan, Osmanlı yönetiminin işlerine doğrudan müdahale eden ve son olarak belli antlaşma ve sözleşmelerin yapılmasını veya yürürlüğünü kontrol eden bir mekanizma içerisinde faaliyet göstermişlerdir (Halaçoğlu 2003: 881-909, Karpas 1999: 881-911).

Aşağıda örnek olaylarla inceleneceği gibi, konsolosların genel çerçeve dışında olmak üzere Osmanlı mahallî idarelerine nüfuz ve müdahale ederek, baskı oluşturma yöntem ve vasıtalarını şöyle sıralamak mümkündür:

- Gayrimüslim ahali ile sıcak temas ve dostluk tesis etmek.
- Gayrimüslimleri konsolosluk bünyesinde istihdam etmek.
- Gayrimüslimlerden bazı kişilere mahmîlik beratı sağlayarak himaye altına almak.
- Toplumsal yapı hakkında istihbarî bilgi toplamak.
- Mahallî idarecilerle dostça ilişki tesis etmek ve rakip konsoloslar hakkında istihbarat vermek.
- Mahallî idareciler ve mahallî olaylar hakkında İstanbul'daki büyükelçilerine raporlar tanzim ederek, Bâb-ı Âli üzerinde baskı kurulumasını sağlamak.
- Büyükelçilerin İstanbul hükümeti nazarındaki durumlarını Kıbrıs'taki mahallî idareciler üzerinde baskı unsuru olarak kullanmak.
- Adliyeye intikal eden olaylarda taraf olarak hazır bulunmak.
- Adliyede görülen davalarda hukuk dışı hareket etmek.

İngiltere XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde konsolosluklar açmaya başlamıştır (Kütükoğlu 1999: 329). Kıbrıs'ta ise ilk İngiliz konsolos 1626 yılında iş başı yapmıştır (Luke 1969: 276). Konsolosların çalışma yetkileri ve imtiyâzları 1610 yılından itibaren belirginleşmeye başlamıştır. Modern anlamıyla konsolosluk kurumu ise XIX. yüzyılda kurumsal gelişim sürecini tamamlamıştır. Kurum bu yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki etki alanlarını da genişletme eğilimine girmiştir.

Doğu Akdeniz'deki hâkim mevki sebebiyle Kıbrıs, tarihî çağlardan itibaren doğu-batı ticaretinden etkilenmiştir. Hal böyle olunca Avrupalı devletler, Osmanlı fethinden önce Kıbrıs'ta ya doğrudan ticaret yapmışlar yahut da burayı transit ticaret maksadıyla kullanmışlardır. Bu sebeple, yabancı devletlerin Kıbrıs'ta konsolos bulundurma tarihleri XIII. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Kıbrıs'ta bilinen en eski konsolosluk faaliyetleri,

Magosa ve daha sonra Lefkoşa şehirlerinde bulunan Venedik temsilcileri tarafından yürütülmüştür. Bunlar iki yıllık görev süresiyle Kıbrıs'ta bulunmuşlardır (Pedani 2002: 428, Savaş 2002: 178).

1839-1856 yılları arasında Kıbrıs'ta konsolos görevlendiren devletler İngiltere (KŞŞ. 39/108-1; 39/108-2; 39/74-1; 39/127-1; 41/66-1; 41/72-1), Sardunya (K.Ş.S. 38/6-2; 38/6-3; 41/15-1; 41/15-2; 42/212-1), Yunanistan (K.Ş.S. 40/174-1; 42/132-1; 42/206-2), Amerika (K.Ş.S. 41/63-1; 41/63-2), Fransa (K.Ş.S. 41/200-1; 41/200-2), Rusya (K.Ş.S. 39/39-1; 39/39-2), Nemçe (Avusturya) (K.Ş.S. 42/1-1), Danimarka (BOA. C.MRF. 130/ 6483. BOA. C. MRF. 167/ 8316), İsveç (BOA. İ.HR. 106/5210; BOA. C.HR. 79/3926; BOA. HR.MKT. 86/90; BOA. HR.MKT. 89/85) ve Prusya'dır (BOA. A. MKT. UM. 183/80). Konsoloslukların bağlı oldukları devletler, bu dönemde doğu Akdeniz ticaretinde etkili olan devletlerdir. Konsoloslar önceki dönemlerde olduğu gibi Tuzla Kasabası ve Leymosun İskelesi'nde ikâmet etmişlerdir (bk. Şişman 2006; 150). Fransa bu dönemde ayrıca Lefkoşa'da konsolos vekili ikâmet ettirmiştir (BOA.HR.MKT. 53/34).

1839-1856 yılları arasında Kıbrıs'ta görev yapan İngiltere konsoloslarının tam bir listesini Şer'iyye sicillerinden tespit etmek mümkün olmamakla beraber, İngiliz tarihçi Sir George Hill (1952: 217, krş. Debeş 1996: 227-231) ve Sir Harry Luke (1969, çalışma hakkında bk. Gazioglu 2000, Debeş 1998) bu konudaki boşluğu dolduracak veriler sunmaktadır. Ancak bu eserler, Osmanlı vesikalarına müracaat edilmeksizin doğrudan konsolosluk raporlarına istinaden kaleme alınmışlardır. Konsolosların İstanbul'daki büyükelçilerine yazdıkları raporlarda çoğu zaman Osmanlı idarecileri hakkında menfi kanaat sahibi oldukları bilinmektedir (Şaşmaz 2000: 58). Bu sebeple, adı geçen eserlere kaynaklık eden konsolos raporlarının Osmanlı vesikaları ile karşılaştırmaları yapılmadan kullanılmaları, raporlardaki konsolos yorumlarının muteber bilgi olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu sebeple ciddi bir taraftarlık söz konusudur. İşte bu sebeple konsolos raporlarına dayanarak kaleme alınan eserlerdeki (bk. Karpat 1999: 881-911) verilerin mutlaka Osmanlı arşiv vesikaları ile karşılaştırılarak kullanılmaları gerekmektedir.

H. Luke, eserinde 1626 yılından itibaren 1878'e kadar Kıbrıs'ta görev yapan İngiliz konsolosların listesini vermiştir (1969: 276-277). 1839-1856 döneminde; 1799'dan itibaren konsolos yardımcısı sıfatıyla görevde olmak üzere 1840'a kadar Antonio Vondiziano, 1840-1841 yılları arasında Paul

Vondiziano; 1841-1843 yılları arasında John Lilburn konsolos rütbesiyle Kıbrıs'ta görev yapmışlardır. İngiltere 1843 yılı sonlarında, Akdeniz limanlarına topluca konsolos tayin etmiştir. Haleb, İskenderun, Trablusşam, Cezayir, Tunus, Trablusgarb, Sakız ve İzmir yanında Kıbrıs'a da 30 Eylül 1843 tarihinde, John Lilborn'un vefatı üzerine İstanbul büyükelçisi Sir. Stratford Canning (BOA. A.DVN.MHM. 12/26) tarafından Mr. Niven Kerr konsolos tayin edilmiştir (K.Ş.S. 39/108-1; Luke 1969: 276). Mr. Niven Kerr'e, Kıbrıs konsolosluğuyla birlikte Rodos, İstanköy ve Cezâir-i Bahr-i Sefid'deki diğer adalara gelip giden İngiliz tüccarları ve onların adamları ile tebaasının da işlerini yürütme yetkisi verilmiştir (BOA. A.DVN.MHM. 8/28). Mr. Niven Kerr'in görevi, 1849'da sona ermiştir. 1849-1850 yılları arasında Demetrios Pierides Rodos'a bağlı olarak Kıbrıs'a konsolos yardımcısı (Luke 1969: 277) sıfatıyla görevlendirilmiştir. 1849 yılı itibarıyla İngiltere, adaya Mr. Antonio Palma'yı konsolos vekili olarak tayin etmiştir (B.O.A.. A.DVN.MHM. 8-A/69; B.O.A.. A.DVN.MHM., 8-A/71). Antonio Palma, 1860 yılına kadar görevinin başında kalmıştır.

Ahidnâmelerden Kaynaklanan İmtiyâzlar

Ahidnâmeler, yabancı devlete mensup iki tebaa arasındaki hukukî ve ticarî davaların Osmanlı memleketinde bulunan konsolos mahkemelerinde görülmesini hükme bağlamıştır. Yine bunlar arasındaki ceza davaları da tatbikatta mensup oldukları konsolosluğun kazâ hakkına dâhildir. Öte yandan iki ayrı devlete mensup şahıslar arasında meydana gelen ihtilaflarda dava, hakkında dava açılanın mensup olduğu konsolosluğun mahkemesinde görülür. Tanzimat döneminde yargı alanında düzenlemeler yapılırken, konsolosluk mahkemelerinin yargılama fonksiyonlarına dokunulmamıştır. Bu durum söz konusu konsolosluk mahkemelerinin ayrıcalıklarının devamına sebep olmuştur (Aydın 1999: 430-431).

Devletler, kendilerine verilen ahidnâmeler gereğince, Osmanlı ülkesinde konsolos tayin etme ve gerekli hallerde onları değiştirme hakkına da sahiptirler. Mr. Niven Kerr'in tayini de İngiltere ve Osmanlı devletleri arasında daha önceden akdedilmiş ahidnâme gereğince yapılmıştır. Kerr de Kıbrıs adasına gelip giden İngiltere tüccar gemilerinin kaptanları ve tüccar reayasının işlerini görmek üzere konsolos olarak Kıbrıs'a tayin edilmiştir. İngiltere konsoloslarına verilen tayin beratlarında hemen hemen benzer imtiyazların yer aldığı görülmektedir. Bu tayin beratlarının ticarî ve hukukî imtiyazlar olmak üzere kapsamının ortaya konulabilmesi için ona verilen tayin beratında yer alan hususlar aşağıya çıkarılmıştır:

1. Kıbrıs iskelelerine gelip-giden İngiltere gemileri ve gemi mürettebatı ile İngiltere bayrağı altında iş yapan tüccar taifesinin her türlü işleri ahidnâme gereğince konsolos tarafından görülecektir.
2. Tüccarlar karşılaştıkları her sıkıntıda konsolosa müracaat edecek, konsolos tezkiresi olmadan tüccar gemilerine limandan çıkış için icazet verilmeyecektir.
3. Konsolosların müste'men statüdeki hizmetkârları haraç, avarız, nisâbiye akçesi, vesair rüsüm ve tekâlif-i örfiye teklifiyle rencide edilmeyeceklerdir.
4. Kul ve cariyeye istihdam etmeleri halinde kimse tarafından haraç ve rüsüm talep edilmeyecek, mefruşat, me'külat ve meşrubatlarına kimse müdahale etmeyecek; kadimden ola geldiği üzere affedilerek resm-i gümrük ve bâc talep olunmayacaktır.
5. Konsoloslar, elçi vekili olmaları hasebiyle hapsedilmeyeceklerdir.
6. Evleri mühürlenmeyecek, üzerleri aranmayacak; evlerine askeriyeden konak konulmayıp, rencide edilmeyeceklerdir.
7. Tasarruflarında olan cariyeleri, haraç ve nisâbiye akçesinden ve resmi-i masdariyyeden ve tekâlif-i örfiyyenin tümünden muaf olacaktır.
8. Konsolos ile her kimin davası olursa ahidnâme gereğince dava İstanbul'a havale olunacak, başka yerde görülmeyecektir.
9. Konsolos bazı zamanlarda bir mahâle gitmek istediği vakit, gidiş ve gelişlerinde karada ve deryada, menâzil ve merâhilde kendisine, esvab ve davalarına, eşya ve erzakına ve yanında olan adamlarına ulaktan ve ulak akçesinden ve diğer taraflardan kimsenin dahl ve taaruz etmeyeceği teminat altına alınmıştır.
10. Hayvanları için gerekli olan zahireyi narh fiyatı üzerinden satın alacaklardır. Korktukları yerlerde başlarına sarık sarmaları, kılıç, ok ve yay, mahmuz ve sair alat-ı darb bulundurmaları halinde zabıta kendilerine müdahale etmeyecektir (K.Ş.S. 39/108-1).

Osmanlı Devleti'nin konsoloslara tanıdığı haklar, XVIII. yüzyıl ortalarından başlayarak yeni tavizlerle sürekli genişletilmiştir. Mesela, Kıbrıs'ta görev yapan İngiltere konsolosları bankerlikle uğraşarak, yerli Türk ve Rumlara faizle borç para verme hakkı edinmiştir (Çiçek 1998: 177). Hatta açıkça İslâm hukukuna aykırı görünmesine rağmen güvenlik amacıyla

istedikleri zaman Müslüman kıyafeti giyme ve silah kuşanma imtiyâzı da elde etmişlerdir (Çiçek 1998: 183).

Kapitülasyonlar çerçevesinde; konsoloslar ile davası olanların Divân-ı Hümayun'da dinlenmesi, vatandaşlarından birinin vefatı halinde malının konsolos marifetiyle varislerine verilmesi, Osmanlı ülkesinde alış-veriş, kefalet ve diğer hususlarda konsolosların kadiya müracaat edip; tescil talep ederek hüccet alabilecekleri, yabancılara ait esirler konusunda konsolosun sözünün dinlenmesi, vatandaşları arasındaki ihtilafları kendi kanunlarına göre halletmesi, konsoloslarla mürâfaa talep eden Osmanlı tebaasının onların tercümanları ile mürâfaa olması, konsolos kapılarının emniyeti için yasakçı istihdam edebilmeleri, kendi tacirlerinden konsolosluk hakkı alarak şer'i ve örfi vergilerden muaf olmaları şeklinde gelişim göstermiştir (Gökbilgin 1977: 838).

Tanzimat'ın Uygulanmasına Müdahale ve Asker Kaçaklarının Himayesi

Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerden olan Kıbrıs'ta bu dönemde konsolosların faaliyetleri daha bir hassasiyet kazanmıştır. Önceki dönemlerde ada idaresine sık sık müdahil olmaya çalışan ve toplumsal olaylarda tahrikkâr rolleri tespit edilen konsoloslar, ahali arasında Tanzimat aleyhtarı propaganda yapmaktan da geri kalmamışlardır (Çoruh 2000: 301). Nitekim adada Tanzimat uygulamalarının gecikmeli başlamasında konsolosların da tesiri olmuştur.

Konsoloslar, Tanzimat uygulamalarına yer yer muhalefet sayılacak karakterde olaylara müdahil olmuşlardır. Tanzimat ile askerlik alanında yapılan yasal düzenlemelere yönelik müdahaleler bunlardan bir tanesidir. Bu cümleden olmak üzere, askere alma usulü ve askerlik süresi ile ilgili yasal düzenlemeler esnasında konsoloslar, asker firarilerini himaye etmişlerdir. Aslında cezai müeyyidesi de olan bu tür firar hadiselerine müdahale, açıkça iç hukuk alanına müdahale olarak görülmektedir (Çadırcı 2008). İstanbul Hükümeti'nden Kıbrıs valisi ve naibine gönderilen Evasıt Zilhicce 1259/3 Şubat 1841 tarihli emirde, bu tür asker kaçaklarının himaye edilmesi kesin bir dille yasakladığı gibi aksini yapanların cezalandırılacakları bildirilmektedir (K.Ş.S. 39/127-1). Böyle bir emrin gönderilmesi, açıkça hükümetin konsolosların bu tür faaliyetlerinden rahatsız olduğunu göstermektedir.

İktisadî ve Malî Hayatta Konsoloslar: Borç-Alacak İlişkileri

Konsoloslar, sahip oldukları imtiyâzlar ve ellerinde bulundurdukları güçle iktisadî ve malî hayatta da aktif rol üstlenmiş, yerli ahali ile de iktisadî

ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Bu ilişkiler mahkeme kayıtları ile de belgelenmiştir. İngiltere konsolosunun taraf olarak hazır bulunduğu alacak verecek davası 9 Safer 1259/11 Mart 1843 tarihinde Lefkoşa Mahkemesi'nde görülmüştür (K.Ş.S. 39/74-1). Dava konusu, nakit borca karşılık mirî arazi transferidir. Dava şöyle gelişmiştir: Lefkoşalı Yorgaki Veled-i Niyaki, nakit borcuna karşılık rehin verdiği arazisinin kendisine iade edilmesi için dava açar. Alacaklılar arasında Acı Gorki Benik, Fransız tüccar Varidu ve konsolos Marko olup konsolos mahkemede de hazır bulunmuştur. Yorgaki, Gorki Benik tarafından timar olarak tasarruf edilen araziye borca karşılık ve Gorki Benik'in emriyle, yine onun eniştesi Acı Afram veled-i Kara Yorgi'ye ferağ etmiştir. Arazi, Acı Afram vefat edince intikâl-i adî ile oğullarına geçmiştir. Niyaki, kendi ifadesiyle söz konusu borcunu Acı Gorki'ye ödemiş olduğundan arazinin kendisinin ya da bedelinin tamamen tarafına verilmesini talep etmiştir. Lefkoşa Mahkemesi, Yorgaki'nin talebini uygun bulmamış ve kendisini davadan men etmiştir (K.Ş.S. 39/74-1).

Davanın safhaları incelendiğinde, Niyaki'nin bir şekilde tasarrurunda bulunan mirî araziye teminat göstererek büyük miktarlara varan nakit borca girdiği, borçlarını ödeyemedikçe de tasarruf etmekte olduğu arazilerini kaybettiği anlaşılmaktadır. Niyaki'ye borç verenlerden birinin konsolos olması davayı özellikli kılmaktadır.

Burada zikredilen davada konsolos her ne kadar aktif rol üstlenmemişse de, bu davada alacaklı tarafta olması, konsolosların yerli Gayrimüslim ahaliye borç para vererek iktisadi hayatta yer aldıklarına örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Ayrıca alacak verecek meselesinde mirî arazi transferinin söz konusu olması meseleyi hassas hale getirmektedir.

İltizâm Anlaşmazlıklarında Konsoloslar

İngiltere'nin Kıbrıs konsolosları, Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra değişmekte olan genel siyasî, iktisadî ve hukukî şartlar çerçevesinde Kıbrıs'ta mahallî idarecilerle süreklilik arz eden bir sürtüşme halinde oldukları görülmektedir. 1839 yılı itibariyle Osmanlı Devleti genelinde iltizâm sisteminin ilgası ve tekraren yürürlüğe konulması, içeride malî-idarî yolsuzluklara kapı araladığı gibi sistemin yeniden yürürlüğe konulması, yabancı müdahalelerini de beraberinde getirmiştir (Kütükoğlu 1992: 97). Konsoloslar, sistem değişikliğinden doğan malî krizden istifade ederek yerli ahaliye faizli borç para vermeye başlamışlardır (bk. Gazioğlu 2000: 310).

Konsolosların büyük meblağların söz konusu olduğu malî işlerde yerli ahaliyle ekonomik ilişkiler içinde olduklarını gösteren örnek olaylar arşiv vesikalarına da yansımıştır. Bunlardan bir tanesi, konsolosun yalnızca akçeli işlerde değil, buna paralel olarak malî kudretini ve diplomatik pozisyonunu kullanarak hukukî işlerde de faal olduklarını göstermesi açısından burada incelenecektir.

Kıbrıs mutasarrıfı Mehmed Celâleddin'in 21 Rebiülevvel 1271/12 Aralık 1854 tarihinde Sadaret'e gönderdiği arzında görüldüğü şekliyle, konsolos Palma, mahallî idarecilerle görüşmesinde Kirniye (Girne) aşarından dolayı hapsedilen Hacı Yorğaki'nin hapislik halinin yersiz ve uygunsuz olduğu beyanıyla tahliyesini talep etmiştir. Palma, Yorğaki'nin kendi adamı ve simsarı olduğunu iddia etmektedir. Mahallî idarecilerin talimatı ile resmî evrak üzerinde yapılan incelemede, Yorğaki'nin Osmanlı tebaasından olup, Lefkoşa'da ikamet ettiği, konsolos ile aralarında hukukî bağ kurulmasına kaynak olarak iddia ettikleri simsarlık vasfının ise olmadığı anlaşılmıştır (BOA. HR.MKT. 99/35).

Konsolos Palma, dava sürecinde mahallî idarecilerle tercümanı vasıtasıyla temas kurmuştur. Palma'nın Osmanlı vesikalarında kaydedilen ifadelerinden anlaşıldığına göre, kendisi ile aşar mültezimi Yorğaki arasında özel bir iş akdi söz konusudur. Palma, konsolos olarak yaptığı alışverişe konu olan ticarî emtianın da hukuken dokunulmazlık vasfı taşıması gerektiğini iddia ederek bu konudaki hakkını istismar etmektedir. Bu amaçla Yorğaki'nin topladığı Girne aşarını ikisi arasında imzalanan "kontorato" gereğince satın aldığını beyan etmektedir. Ayrıca aşar zahiresine kimse tarafından müdahale edilmemesi gerektiğini yine tercümanı aracılığıyla mahallî idarecilere yazılı olarak bildirmiştir.

Palma'nın ifadelerine nazaran, Yorğaki'nin konsolosla olan borç ilişkisinin dayanağı ve sebepleri belli değildir. Olayın seyri ve ayrıntıları bu dönemde yüksek meblağlar tutan malî işlerin taşrada işleyiş tarzını göstermesi açısından da özel bir önem taşır (BOA. HR.MKT. 99/35).

Burada ana hatlarıyla verilen olayda açıkça, konsolosların malî meselelere taraf olarak art niyetli olan yerli ahaliyi korumaya çalıştığı görülmektedir. Bu koruma gayreti hukuksuz yollar ve vasıtalar kullanılarak uygulanmaya çalışılmıştır. Olayın ayrıntıları, İngiltere konsoloslarının Kıbrıs'ta görev yetkilerinin dışında işler yaparak, bir şekilde para kazanma amacıyla da faaliyetlerde bulunduğunu göstermektedir. Devlet ise iç hukuku tam manasıyla işleterek bu türlü faaliyetleri engellemeye çalışmıştır.

Konsoloslar tarafından istismar yoluyla meydana getirilen hukuk dışı talepler ise mahallî idarecilerin İstanbul'a şikâyetlerde bulunmalarına sebep olmuştur. Nitekim buradaki aşar meselesi de şikâyet konusu olarak kayıtlara geçmiştir. Kıbrıs'tan gelen şikâyet üzerine İstanbul'dan Kıbrıs mutasarrıflığına yazılan bir tahrirat, Palma'nın yerli ahaliyle malî ilişkileri olduğunu göstermektedir. Tuzla'da ikamet eden İngiliz konsolos vekili Palma, Girne aşarını iltizama alan Osmanlı tebaası ve Lefkoşa ahalisinden Hacı Yorğaki'nin daha önceden verilen tutukluluk ve hapislik cezasının kaldırılarak tahliye edilmesi amacıyla yerel idarecilere baskı yapmaktadır. Konsolos vekilinin bu husustaki ifade ve müdahalesinin yersiz olduğu gibi, kanunlara ve ahidnâme hükümlerine de aykırı olması sebebiyle müdahalesi önlenmeye çalışılmıştır (BOA. HR.MKT. 99/ 35).

Konsolosların Kilise İdarecileriyle İlişkileri

Konsolosların adada bulunmalarının başlıca amacı sivil ya da tüccar vatandaşlarının Kıbrıs'taki ticari ve hukuki haklarını korumak ve gözetmektir. Bununla birlikte konsoloslar, konsolosluk yetkilerini geniş yorumlayarak, Kıbrıs Rum Ortodoks cemaatinin yönetim mekanizmasını da oluşturan Rum Ortodoks Kilisesi (Hackett: 1972) ileri gelenleriyle yakın temas halinde olmuşlardır.

Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, zaman zaman konsoloslardan borç para almıştır (K.Ş.S. 41/66-1). Konsolosların Kilise ile olan malî ilişkileri, onların taşrada, Kıbrıs örneğinde görüldüğü üzere, Gayrimüslim reyanın en üst yönetim mekanizmasına müdahil olduklarını göstermektedir. Burada incelenecek olan borç-alacak meselesi, İngiltere'nin İstanbul büyükelçisinin Kıbrıs eski konsolosunun miras davasını takip etmesi şeklinde ortaya çıkmış ve Osmanlı adlî makamlarını uzun süre uğraştırmıştır.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti nezdindeki fevkalâde büyük elçisi Sir Stratford Canning, 21 Zilhicce 1260/1 Ocak 1845 tarihinde Osmanlı harcıyesine bir takrir vererek; vefat eden eski Kıbrıs konsolosu Antonio Vondiziano'nun varisleri adına, Antonio hayatta iken Kıbrıs metropolitine verdiği borç paranın tahsiliyle ilgili işlem başlatılmasını talep etmiştir BOA. A.DVN.DVE. 5-B/39). Bu talep üzerine Kıbrıs'ta Lefkoşa mahkemesinde dava açılmıştır (B.O.A.. A.DVN.DVE., 5-B/39; K.Ş.S. 41/66-1).

Davanın Lefkoşa mahkemesinde başlayan duruşmaları esnasında söz konusu borç senetlerinden birisi delil teşkil etmesi sebebiyle tercüme edilmiştir. Tercüme edilen senette yer alan bilgiler, meseleyi daha şaibeli hale getirmiştir. Çünkü söz konusu senedin tanzim tarihinden önce Kıbrıs *emvâl-ı*

miriye sandığı memuru olan Hurşid görevinden ayrılmıştır. Bu görevden ayrılma nedeniyle, 41.600 kuruş tutarındaki meblağ kayda geçirilmemiş ve memleket tarafında 41.600 kuruş alacak kalmıştır. Yani söz konusu meblağ bir şekilde *sarf edilmiş* fakat kayda geçmemiştir. Hurşid'in mahkemeye çağırılarak istintak edilmesi de meselenin aydınlanmasını sağlamayınca mahkeme heyeti tarafından taraflar arasında uzlaşma yolu aranmış ve iki tarafı da gözeten bir sulh senedi düzenlenmesi kararına varılmıştır. Buna göre söz konusu meblağ ikiye bölünerek bir kısmının *ehl-i zimmet* vergilerine katılması, kalan kısmının da diğer tarafa yüklenmesi karara bağlanmıştır. Ancak konsolos, alacağı olan meblağın *tenzil* edilerek zamana yayılmasını kabul etmeyeceğini beyan etmiştir. Davacılar ise söz konusu meblağı başka bir yolla ödemeye güçleri olmadığını ileri sürmüşlerdir (K.Ş.S. 41/66-1). Dava aynı hafta içerisinde yeniden görülmüş, başpiskopos vekili söz konusu borç ve senetlerden haberi olmadığını; *senet usulünce* borcun kendilerine intikal etmesi için üzerindeki imzanın önceki başpiskoposa ait olması gerektiğini ifade etmiştir (K.Ş.S. 41/72-1). Bununla birlikte, başpiskopos imzası taşıyan her borcun patrikhane işleri çerçevesinde ve *millet-i İseviye*'nin borcu olarak kabul edildiğini söylemiştir.

Başpiskopos, usûl açısından gerçekten de doğru söylemektedir. Çünkü başpiskoposlar, her senenin başında ve ortasında olmak üzere *memleket işlerine sarf edecekleri* masrafı tespit ederek, memleket muhasebesine ve mahkemeye kayıt ettirirler. Ancak, bu meselede söz konusu olan meblağ, başpiskoposa göre yol, bina ve memleket işleri için sarf edilen mutad meblağ ve bundan kaynaklanan borçlar arasında görülmemektedir. Öte yandan söz konusu meblağın bu yerlere harcandığına dair delil de yoktur. Hal böyle olunca söz konusu meblağın kendilerinden talep edilmesinin *gadr olacağını* ifade eder. Sonuç olarak; başpiskopos söz konusu meblağın ne *şer'* ne de *kanun* çerçevesinde görülemeyeceğini beyan eder ve dava ihkak-ı hakk'a kalır. Mahkeme de bu talebe uyararak davanın ne *şer'* ne de kanuna uygun çözülemeyeceğini karara bağlar ve ne şekilde davranılması gerektiğini İstanbul'a sormaya karar verir (K.Ş.S. 41/72-1).

Bu dava, Kıbrıs metropoliti ile İngiltere konsolosunun aralarının açılmasına sebep olur. Konsolos, İstanbul büyükelçisi aracılığı ile Kıbrıs metropolitini Osmanlı makamlarına şikâyet etmeye başlamıştır. Bu şikâyetler ve vesikalar tertip edilirken müracaat edilen üsluptan, konsolosun metropolit üzerinde baskı kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Konsolos açıkça metropoliti, Osmanlı makamları karşısında karalamaya ve küçük düşürmeye çalışmaktadır. Konsoloslar bu amaçla her türlü uygun fırsatı gözeterek şikâyetlerini üst makamlara

iletmektedirler. Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla İngiltere konsolosu bu konuda ellerine geçen fırsatı değerlendirmekten geri kalmamıştır. Nitekim Kıbrıs metropolitinin 1847 yılı Haziran ayında İstanbul'a yaptığı ziyareti bu çerçevede şikâyetlerine konu etmiştir. Esasında Kıbrıs metropoliti görev süresinin bitiminde tekrar metropolitliğin kendisine verilmesi için temaslarda bulunmak üzere İstanbul'a gitmiştir. Ancak İngiltere konsolosu, 4 Haziran 1847 tarihinde Kıbrıs mahallî idarecilerine bir tahrirat göndererek, Kıbrıs metropolitliğini almak için İstanbul'da temaslarda bulunan şahsın bu iş için uygun olmadığını iddia eder. Konsolosun beyanına göre metropolit, İstanbul'daki İngiliz sefirinin Vondiziano'nun alacak meselesinin halledilmesi konusundaki gayretlerini de Osmanlı makamlarına şikâyet etmektedir (BOA. A.DVN.DVE. 7/15).

Konsolosun beyanlarından, bir taraftan kendi alacaklarının tahsilinin önlenmesi diğer taraftan da metropolitliğin devamına çalışılmasından rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Konsolosun ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, *Rum milletinin* haklarını metropolite rağmen koruma rolü elde etmeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca, metropolitin sevilmeyen biri olduğu intibasını uyandırmaya yönelik gayretleri de bu durumu desteklemektedir. Konsolosun bu şikâyetçi tavırlarından, Rum İsyanındaki rolleri sebebiyle Osmanlı idaresiyle ilişkileri bozulan metropolitlerin bu durumlarını istismar ederek, bir manada onlara nazaran yerli ahali nezdinde itibar kazanma arzusunda oldukları anlaşılmaktadır. Konsolosların, yerli ahalden şahıslarla temasları göz önüne alındığında bunda başarılı oldukları da söylenebilir.

İngiltere konsolosunun üzerinde dikkatle durulması gereken diğer bir durumu, arşiv vesikalarına da yansıdığı şekilde, Kıbrıs ahvalini teftiş için İstanbul'dan Kıbrıs'a bir memur gönderileceğini istihbar etmiş olmasıdır. Konsolos mahallî idarecilerle yaptığı yazışmalarda, Kıbrıs'a gönderilecek memura münasip bir talimat verilmesini tavsiye etmektedir (bk. Halaçoğlu 2003: 882). Konuyla ilgili yazışmalardan, konsolosun aldığı bilginin doğru olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul hükümeti'nin konu hakkındaki görüşleri ise, Kıbrıs'a gönderilecek teftiş memurunun ehliyetli olmadığı konusunda piskoposun endişeleri ve itirazı olmasının muhtemel görüldüğü, bununla beraber Kıbrıs'ta mahallî diğer meseleler yanında, piskoposun hareketleri hakkında da gerekenlerin yapılmasının ilgililere emredilmesi şeklinde ortaya konulmuştur (B.O.A.. A.DVN.DVE. 7/15. Lef 1).

İngiltere konsolosunun, Ortodoks Rum Kilisesi idarecileri arasındaki alacak verecek meselesi, İngiltere'nin İstanbul büyükelçisinin de müdahil

olmasından dolayı hükümet ile Kıbrıs mahallî idarecileri arasında uzun süren bir yazışma trafiğine konu olmuştur (BOA. C.HR.152/7585).

Bu dava çerçevesinde tarafımızdan incelenen vesikalarda başka bir açıklama verilmemiş olması, metropolit ve diğerlerinin söz konusu parayı kayıt dışı işlerde, mesela fetret esnasında Rum ahaliyi tahrik etmeye yönelik çalışmalarında harcamış olmaları şüphesini doğurmaktadır. Söz konusu borçlanma zamanının Rum fetretine denk gelmesi, Kıbrıs'ta da bu fetret esnasında bazı hadiselerin meydana gelmesi ve bir kısım Kilise mensubunun ağır cezalara çarptırılmaları; diğer taraftan dava başlangıcında borçluların borca tamamen itiraz etmiş olmaları ve zamanla kabule yanaşmaları bu şüpheleri destekler mahiyettedir. Ayrıca metropolitlerin söz konusu parayı kendi şahsî hesaplarına kullanmış olmaları da ihtimaller arasındadır. Borç alımı metropolitlik görevinin dışında bir iştir. Bu sebeple de zaten resmi *masârifât defterlerine* kaydedilmesi mümkün değildir. Neticede, Osmanlı mahallî idarecilerinin, bir bakıma tespit edilmiş olan malî yolsuzluğu, devrin siyasi havasına da uyarak daha büyük gailelere yol açmadan kapatmak isteyip ve yazışmaları bu şekilde tertip etmiş oldukları fikri uyanmaktadır.

Öte yandan, İngiltere konsolosunun dava tarihinden yirmi küsur sene önce verdiği borcun peşine neden hayattayken düşmediği ve ölümünden sonra oğlunun bu konuda takipçi olduğu da düşündürücüdür. Borç alış veriş, yukarıda bahsedildiği gibi Rum fetreti döneminde gerçekleştiğine göre, konsolos ve metropolitler arasında o dönemde ciddi miktarlara varan para alış veriş olduğu açıktır. Konsoloslar, Rum isyanının sonunun nereye varacağını tahmin etmemekle birlikte gelişen olayları takip etmiş ve neticede Osmanlı tarafının isyanı bastırmasından sonra gelişen süreçte, daha önceden iş birliği halinde olduğu kilise tarafını yalnız bırakmış görünüyorlar. Bu tavırda da amaç, Osmanlı Devleti nezdinde itibar kazanmak veya Rum fetreti esnasındaki tutumları sebebiyle kaybettikleri itibarlarını yeniden arttırmak isteği olarak yorumlanabilir.

Kıbrıs'ta görev yapan İngiltere konsolosunun Rum metropolite karşı tavırlarının olumsuzlaşması, bu dönemde bunlarla aralarında ciddi bir sürtüşme olduğunu gösterir. Aslında metropolitlerin İstanbul tarafından muayyen bir *pişkeş* karşılığında tayin edilmeleri, onları yerli halk nezdinde de yabancı konuma sokmaktadır. Bu noktada İngiltere konsolosuna, yerli sivil ahali, papaz ve sair din adamlarıyla sıcak temas yoluyla iyi ilişkiler kurarak metropolitten duyulan rahatsızlığı da manipüle etmek istemiş izlenimi uyandırmaktadır.

Gayrimüslim Reayayı Himaye ve Simsarlık İddiaları ile Mahkeme Üzerinde Baskı Kurma

Konsoloslar, görevli oldukları bölgelerde sahip oldukları yetkilerinin dışına çıkarak Osmanlı Gayrimüslim unsurlarıyla yakından ilgilenmişlerdir (Kocabaşoğlu 2004). XIX. yüzyılda çoğu zaman bu ilgileri misyonerlik faaliyetlerinin desteklenmesi şeklinde de görülmektedir (Kocabaşoğlu 2000). Öte yandan konsoloslar görev bölgelerinde yalnızca mensup oldukları devletlerin tüccarlarının hukukunu korumakla ve ticari faaliyetlerinin hukuki boyutuyla ilgilenmemiş; bunların yanında Osmanlı devletinin iç toplumsal yapısı hakkında gözlemler yaparak, elde ettikleri istihbârî bilgileri büyükelçileri vasıtasıyla kendi devletlerine iletmışlerdir. Bu durum, Tanzimat devri boyunca konsolosların bir tür diplomatik gözlemci gibi hareket etmelerine yol açmıştır.

Tanzimat Devri'nde Kıbrıs'ta görev yapan İngiltere konsolosları da bu şekilde hareket ederek, Osmanlı taşra ve merkezî idaresi üzerinde baskı kurdukları gibi mahallî yargı mekanizmasını da etkilemeye çalışmışlardır. İngiltere konsoloslarının bu konuda sıkça başvurdukları yöntem ise himaye ve simsarlık hukukunu her vesileyle ileri sürmek şeklinde görülmektedir. Simsarlık ve himaye hukuku çerçevesinde yerli gayrimüslimlerden bazı kişilerle iş birliği içine girmişlerdir. Ancak işbirliği yapacakları şahısların seçiminde titiz davrandıkları ve amaca uygun şahısları korumalarına aldıkları arşiv kayıtlarından takip edilebilmektedir. Konsoloslar tarafından bilhassa simsarlık iddiası ile korunmaya çalışılan şahıslar genellikle sıradan reaya arasından değil de mal varlığı yüksek meblağlara varan servet sahibi kişiler arasından seçilmişlerdir.

Yukarıda 'İltizam Anlaşmazlıklarında Konsoloslar' başlığı altında incelenen davada İngiltere'nin Kıbrıs konsolosu Antony Palma'nın gayrimüslim mültezimlerle iş ilişkisi içerisinde olduğu Osmanlı arşiv vesikasına yansımıştır. Nitekim söz konusu vesikalara yansıdığı şekilde Palma, bu iş ilişkisini Lefkoşa mahkemesinin kararına itiraz etmek ve mahkemeye yalan beyanda bulunmak pahasına korumak istemiştir. Söz konusu meblağ 4.000.000 kuruş olup, XIX. yüzyılın malî şartları içerisinde değerlendirildiği takdirde son derece önemli bir miktardır. İngiltere konsolosu Palma, Girne aşar mültezimi olduğu halde, iltizam şartlarını yerine getirmeyip, hesaplarını kontrol ettirmemesi sebebiyle devletle anlaşmazlığa düştüğü için hapsedilen Hacı Yorğaki'nin kendi adamı ve simsarı olduğu gerekçeyle hapislik halinin yersiz ve uygunsuz olduğu beyanıyla tahliyesini talep etmiştir. Mahalli idarecilerce resmî evrak üzerinde yapılan incelemede

Yorğaki'nin Osmanlı tebaası olup Lefkoşa'da ikamet ettiği, konsolos ile aralarında hukuki bağ kurulmasına dayanak oluşturmak üzere iddia ettikleri simsarlık vasfının ise olmadığı anlaşılmıştır (BOA. HR.MKT. 99/35).

Konsolos Palma'nın, Yorğaki'yi hapisten kurtarmak için kendisi tarafından himaye edildiği ve simsar vazifesiyle istihdam edildiğini ifade etmesi, mahallî idarecilerle arasında gerginlikler doğurmuştur. Bu şekilde devletin malî denetim mekanizmasına karşı yolsuzluk girişiminde bulunan şahıslar hakkında takip edilen yol, konsolosların sıkça başvurdukları bir uygulamadır. Nitekim bu çerçevede yapılan incelemeler Palma'nın bu iddiaları karşısında mahallî idareciler, konsolosun kendi tebaası ve himayesindeki şahısların listesini tefrik-i tebaa memuru Arif Efendi'den talep etmiş, yapılan araştırma neticesinde Yorğaki'nin adına ve simsarlık hizmetinde istihdam edildiğine dair kayda rastlanmadığı görülmüştür (BOA. HR.MKT. 99/35).

Din Değişirme Hadiselerinde Konsoloslar

Tanzimat devrinde İngiltere konsoloslarının ilgi duyup müdahil oldukları konulardan birisi de 1844 yılında patlak veren “mürted meselesi”dir (Erdönmez 2008: 99-123). Tanzimat devrinin kendine özgü şartları altında patlak veren İslâm dininden Hıristiyanlığa geçme olayları esas olarak Osmanlı iç hukukunun özellikle de İslâm Hukuku'nun sınırları içerisinde suç kapsamında tanımlanır. Bu tür suçları işleyenler de kadı tarafından yargılanır. Haliyle konunun konsolosları ilgilendiren boyutu yoktur. Ancak, Tanzimat Fermanı'nın kanun önünde Müslim ve Gayrimüslim reayayı eşit tutma prensibi, konsoloslara bu fırsatı vermiştir. Konsoloslar imtiyâz sınırlarını zorlayarak, din değiştirip başka bir dine geçmek isteyen kişilerin mahkemelerinde müdahil olmuşlardır. Bu cümleden olmak üzere, mahkemelerde görülen mürted davalarında, müftü, Ortodoks ve Katolik milletlerinin temsilcilerinin yanında gözlemci olarak bulunmaya başlamışlardır (bk. Özdemir 2004: 157, 161-164).

Osmanlı toplumunu oluşturan *milletler* karşılıklı olarak temeli İslâm Hukuku ve Kanun ile izah edilmekte olan adalet prensibi çerçevesinde yönetilmiştir. Bu sistem içerisinde İslâm, Hıristiyan ve Musevî hukuklarının yasaklarını koruyabilmeleri açısından; eşitlik kavramı yer almaz. Tanzimat Fermanı Osmanlı toplumunun din ve mezhep ayırımına tabi tutulmaksızın; kanun önünde eşit sayılacağı prensibini getirmiştir. Eşitlik prensibi, bu dönemde yürütülen kanunlaştırma hareketleri çerçevesinde yabancı diplomatlar tarafından istismar edilmiştir. Diplomatlar, İslâmiyet'ten çıkıp diğer dinlere münhasıran Hıristiyanlık dinine geçen şahıslara tatbik edil-

mesi gereken şer'i hükmün uygulanmasının (ölüm cezası) eşitliğin ihlaline neden olduğu; hatta bu yolla Hıristiyanlığın aşağılandığını iddia etmişlerdir. Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında diplomatik krize yol açan 'mürted meselesi' bununla ilgilidir. Nitekim İngiltere konsolosları Kıbrıs'ta bu tür olayların takipçisi ve hatta doğrudan müsebbibi olmuşlardır (Erdönmez 2008: 99-123).

İngiliz konsoloslar, Kıbrıs'ta da 1844 yılından itibaren su yüzüne çıkan din değiştirme hadiselerinde aktif taraf olarak yer almışlardır. Aslında ihtidâ ve irtidâd şeklinde ortaya çıkan din değiştirme hadiselerinde, konsolosların dikkatinin irtidâd üzerinde yoğunlaşması tesadüfi değildir. Osmanlı hukuku açısından İslamiyet'ten çıkmak anlamına gelen irtidâdı, İngiltere'nin Osmanlı hükümeti nezdindeki diplomatik temsilcileri mesele olarak siyaset gündemine sokmuşlardır. Bu konuda Osmanlı arşivinde yer alan pek çok vesika, İngiltere'nin ısrarlı takibatı karşısında Osmanlı Devleti'nden ciddi tavizler kopardığını göstermektedir. Nitekim İngiltere, Osmanlı Devleti'nden başlangıçta Hıristiyan olduğu halde Müslüman olup tekrar eski dinine dönmek isteyenlerin mürted cezası ile cezalandırılmalarının önlenmesine dair resmî taahhüt almıştır (BOA. İ.MSM. 63/1830). Osmanlı Devleti bu tarz suçların meydana gelmemesinin sağlanması konusunda azami dikkat sarf edileceği taahhüdünde bulunmuştur. Bu taahhüt Osmanlı temel hukuk prensiplerinden verilmiş çok ciddi bir tavizdir. Bu taviz yolu açıldıktan kısa süre sonra aynı konuda yeni teminat ve istekleri gündeme gelmiştir. Osmanlı tarihinde ilk defa olarak İngiltere'ye, aslen Müslüman olan şahısların da dinden çıkmaları halinde cezalandırılmayacaklarına dair taahhüt verilmiştir. Bu taahhüd İngiltere nezdinde diğer Avrupa devletlerine de verilmiştir (BOA. İ.MSM: 63/1828; Lef 2).

Kıbrıs'ta görev yapan konsolosların üstlerine yazdıkları raporlardan oluşan vesika külliyatının kaynaklık ettiği eserler, din değiştirme meselesine Osmanlı hukuku açısından değil, bir Avrupalının bakış açısıyla değerlendirirler. Nitekim İngiliz tarihçi Sir George Hill (1952: 217-221), eserinde konsolos raporlarında din değiştirme görüntüsü altında meydana çıkartılmış davaları, bu raporlara istinaden inceler. G. Hill, Osmanlı hukuku ve terminolojisine Osmanlı Arşiv vesikaları ve şer'i mahkeme kayıtları üzerinden vakıf olmadığından din değiştirme hadiselerini *zorla İslâmlaştırma* şeklinde değerlendirir.

G. Hill'in kaydettiği ve kendi tanımlamasıyla zorla Müslümanlaştırıldıkları için konsolosların müdahil olduğu beş ayrı davanın dört tanesinde şahısların

hanım olması ilginçtir. Bu davalardan ilki Helen Constantinidou ile ilgilidir. G. Hill'e göre Helen Constantinidou, *Türkleştirildikten* 25 yıl sonra, 1846 yılında Atina'da ikamet eden kardeşinin yanına gitmek istediğinde Türk yetkililerce engellenmiş ve bunun üzerine konsolos konağına sığınmıştır. Helen Constantinidou, buradan Türk yetkililere teslim edilmemiş ve bir Yunan gemisine bindirilerek Kıbrıs'tan gönderilmiştir (1952: 217).

Hâlbuki bu engellenmenin sebebi Helen Constantinidou'nun din değişmesi değildir. Hellen'in Yunanistan'a gitmesinin engellenmesi, kardeşinin Yunan tabiiyetinde kendisinin ise Osmanlı ve İslâm statüsünde olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Kıbrıs Rumlarının bazılarının bağımsızlıktan sonra Yunan tabiiyetine geçmeleri ciddi bir hukuk meselesi meydana getirmiştir. Öte yandan G. Hill tarafından konsololuğa sığınma şeklinde ifade edilen hadiselerde, sığınma faaliyetinin şahsın kendi fikri ve tasarrufu neticesinde mi, yoksa konsolosların yönlendirmesiyle mi gerçekleştiği belli değildir. G. Hill bu konuda yorum yapmamıştır. Ayrıca Helen Constantinidou'nun konsolos konağına sığınması ve buradan Osmanlı makamlarına teslim edilmemesi de G. Hill tarafından normal karşılanmaktadır. Konsolos konağının dokunulmazlığı, buraya sığınan şahısların da Osmanlı adlî ve idarî makamlarına karşı dokunulmazlık kazandığı şeklinde yorumlanmıştır.

G. Hill'in kaydettiği bir diğer olay, İngiltere konsolosu Niven Kerr'in, konu ile ilgili yorumunu ve meseleye bakış açısını yansıtmaya açısından önemlidir. Limasollu Mariou'nun kızı Helen, yaklaşık olarak 1828 yılında Kıbrıslı bir Yunan olan eşinden ayrılır. Helen, İngiltere konsolosuna müracaat ederek, bir Türk ile evlenmeye zorlandığı iddiasıyla konsolosun himayesini talep eder. Helen'in Niven Kerr tarafından himaye edilmek amacıyla yaptığı müracaatında, 26 Mart 1846 tarihinde sadrazam tarafından kendilerine verilen *hiçbir Hıristiyan İslâm dininden döndüğü için öldürülemez ve Hıristiyanlık Türk egemenlik bölgesinde küçük düşürülemez* imtiyazından yararlanma isteği de yer alır. G. Hill'e göre doğma büyüme Kıbrıslı olan Helen'in eski dinine dönme isteği Türkleri kızdırmıştır. G. Hill, Helen'in kendisine bir suikast bile düzenlenebileceği endişesiyle Kıbrıs'tan gitmeye zorlandığını ifade eder (1952: 218).

Helen davasına Osmanlı hukuku açısından bakıldığı zaman farklı bir durum ortaya çıkar. Ancak konsoloslar ısrarla bu durumu görmezden gelmektedirler. Osmanlı hukuku, velev ki, ihtida yoluyla olsun Müslüman

olan şahsın eski dinine dönmesine irtidâd suçunun oluşması sebebiyle izin vermez ve bu fiil suç kabul edilir.

Ayrıca Helen davasında söz konusu olan hanımın, kocasının ölümü üzerine Müslüman olup olmadığı açık değildir. Helen'in kocasından boşanmak için ihtida etmiş olması ve bu halde sonradan bir Müslüman ile evlenmesi ihtimal dâhilindedir. Önceki eşiyile evliliğini sonlandırmak için zorla evlendirildiği bahanesinin arkasına sığınması da mümkündür. Çünkü Kıbrıs'ta yaşayan zimmî kadınlardan boşanmak isteyenlerin, İncil şeriatının boşanmaya sıcak bakmaması sebebiyle, ihtida ederek Müslüman olma yoluna başvurdukları bilinmektedir. İhtida eden zimmî kadınlar eşlerinin Hıristiyan olması sebebiyle kadiya müracaat etmeleri halinde hükmen boşanma hakkı elde etmişlerdir (Bedevî 1971: 142). Helen'in de bu yolu izlemiş olması ihtimâl dahilindedir.

Konsolos N. Kerr'in müdahil olduğu diğer mesele, karısının hizmetçisi Marie ile ilgilidir. N. Kerr, "Marie'nin müftü tarafından Müslüman olduğunu itiraf etmemesi durumunda ömür boyu hapsedilmekle tehdit edildiğini iddia eder" (Hill 1952: 219).

G. Hill'in aktardığı bu davada konsolos meseleye, Hıristiyanlıktan İslâmiyet'e geçen, yani ihtida eden kadının eski dinine dönme isteğinin Müslümanlar tarafından hoş karşılanmadığı ve tehditle caydırıldığı noktasından bakmaktadır. Konsolos, meselenin Osmanlı Devleti tarafından iç hukuk boyutuyla ilgilenmemiştir. Çünkü Marie'nin annesinin bir kavas, yani konsoloslukta görevli güvenlik görevlisi olan eski eşi ile evlenirken ihtida edip etmediği bilgisi yoktur. Şayet ihtida etmiş ise o zaman henüz reşit yaşta olmadığından Marie'nin de hükmen Müslüman olduğu düşünülebilir. Böyle bir süreç yaşanmış olmalı ki konsolosun değerlendirmesiyle Marie tehdit edilmiş olsun. Osmanlı hukukunda böyle bir durumda, kadının İslâm dininden çıkıp Hıristiyan, yani mürtedde olması halinde yirmi gün kadar hapis edilmesi bir zulüm değil, hukuk usulüyle ilgili uygulamadır (bk. Gökçen 1989: 74). Kaldı ki, kadı bu şekilde bir tehditte bulunma hakkına da sahip değildir.

G. Hill'in aktardığına göre, Niven Kerr'in isim vermeksizin zikrettiği diğer bir mesele, eski dine dönme isteklerinin caydırılmaması halinde çok sayıda gizli Hıristiyan'ın ortaya çıkacağı iddiasına da yol açmıştır. Niven Kerr'e göre, Yunanlı bir kız ve bir oğlan vaftiz edilip Hıristiyan olduktan sonra Türkler tarafından kafalarının kesileceği tehdidiyle zorla Müslüman edildiklerini iddia ederler. Yine Niven Kerr'in yorumuna göre, Osmanlı Dev-

leti'nin vereceği cezaların önlenmesi halinde çok sayıda şahıs Hıristiyanlığa geri dönecektir. Bu arada sayıları 2000-3000 civarında olduğu tahmin edilen Linobambakilerin de Hıristiyanlığa döneceklerini ifade eden konsolos, bu sebeple her hafta ortalama bir kişinin kendisine müracaat ettiğini kaydetmiştir (Hill 1952: 220).

Konsolos N. Kerr 1851 yılında Rodos adasına tayin edilince Larnaka konsolosluğuna Antony Palma konsolos yardımcısı sıfatıyla görevlendirir. Palma da sefeli Kerr gibi din değiştirme olaylarıyla yakından ilgilenmiştir. G. Hill'in Palma'nın raporuna istinaden kaydettiği şekliyle, 17 yaşında Caterina isimli kız vaftiz edilmesine rağmen Larnaka müdürü tarafından İslâmi bir yaşantısı olmadığı gerekçesiyle tutuklanır. Caterina, Hıristiyan olarak kalmak istediği için İngiltere konsolosu Palma'ya müracaat eder. Kıbrıs valisi, Caterina'nın Müslüman olduğunu ve Hıristiyanlığa dönmesinin imkânsız olduğunu beyan eder (Hill 1952: 220).

Konsolos, Caterina'nın ne zaman vaftiz edildiği konusunda bilgi vermemektedir. Buna rağmen konsolosun ifadeleri, Kıbrıs valisinin kendisine bildirdiği karar esas alınarak değerlendirildiği zaman, Caterina'nın Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçtiği, fakat daha sonra tekrar vaftiz edildiği öne sürülerek valilik üzerinde baskı kurulmasına müsait bir durumun oluşturulmaya çalışıldığı intibahını uyandırmaktadır. Bahsedilen vaftiz edilme durumu, burada Caterina'yı tekrar Hıristiyanlığa döndürmek için hukuk başlangıcı olarak başvurulmuş bir yöntem olmalıdır.

Antony Palma, Peolemityalı Hacı Giorgi ile Varoşalı Hacı Giorgi davasını da takip eder. Bu kişiler de konsolosun ifadesine göre, birkaç sene önce İslâm dininden döndükleri gerekçesiyle cezalandırılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Kıbrıs valisi bunları tutuklatmıştır. Fakat her iki şahıs da kaçarak Palma'ya sığınmışlardır. Palma, Giorgi'nin acımasız işkencelere uğradığını ve bu sebepten ayaklarının tıbbi tedaviye ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Bu gerekçelerle, konsolos, Kıbrıs valisinden adı geçen kişilerin serbest bırakılmasını talep eder. Fakat talebi karşılanmaz. Kendisine verilen cevapta tutuklu şahısların yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilecekleri bildirilir (Hill 1952: 220-221, Luke 1969: 193).

İslâm dininden çıktıkları anlaşılan bu şahıslar Osmanlı hukukuna göre had suçu işlemişlerdir. Had suçlarına verilecek ceza Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtildiği için, mahkemeye alternatif karar üretme yolu bırakılmaz ve burada işlenen irtidâd suçuna karşılık verilecek ceza idamdır. Tanzimat Fermanı'na göre taşrada verilen idam cezalarının infaz edilebilmesi için

davanın Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmesi ve padişah onayı alınması zorunludur. Ancak bu hukukî düzenlemeye paralel olarak yukarıda bahsedildiği gibi Tanzimat devrinde ortaya çıkan mürted meselesi, önceki dönemlerden farklı bir hukuk zemininde ele alınmaya başlanmıştır. Açıkçası Osmanlı Devleti bu konuda İngiltere'nin baskıları karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır. Nitekim İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Sir S. Canning'in yoğun baskıları sebebiyle mürted olan kişiye verilmesi gereken idam cezasının uygulanmaması hususu 1844 yılı itibariyle İngiltere'ye yazılı olarak taahhüt edilmiştir (BOA. İ.MSM. 63/1830).

İngiltere konsolosları, din değiştirme hadiselerini yakinen takip ederek mahallî idareciler üzerinde bir nevi baskı mekanizması geliştirmişlerdir. Bazı çalışmalarda bu durumun, tarafların ilişkilerinin dostça ve samimi bir düzeyde olduğuna delil olarak yorumlanması, meselenin arka planının görülmemesinden kaynaklanmıştır. Konsolos Niven Kerr ile Kıbrıs valisi İsmail Adil Paşa arasında cereyan eden yazışmaları içeren Osmanlı arşiv vesikaları yakından incelendiği zaman, Niven Kerr'in, resmî ilişkilerde dostluğa dayalı bir samimiyet olarak yorumlanan tavırlarının Kıbrıs valiliğini nüfuz altına almaya yönelik olduğu görülür. Meseleye vali tarafından bakıldığı zaman ise, valinin de bu samimiyetten etkilendiği anlaşılmaktadır. Ancak, valilik tarafından devam etmekte olan bir davanın hukukî seyrinin teferruatıyla konsolosa yazılması açık bir acizlik durumunu göstermektedir (Gazıoğlu 2000: 302-303).

Tanzimat devrinde Kıbrıs'ta görev yapan İngiltere konsolosları, adada bilhassa ailevi problemleri olan şahısları tespit etmekte oldukça gayretlidirler. Konsoloslar aile oluşumu itibariyle anne tarafı Gayrimüslim olan kız çocuklarıyla özellikle ilgilenmişler; bunların durumlarını istismar etmişlerdir. Bu konuda son derece pervasız davrandıkları Osmanlı arşiv vesikalarına da yansımıştır. Öyle ki mahkeme huzuruna çıkarak ilgilendikleri şahısların dinleri üzerinde görüş beyan etmişler, bazı Müslüman şahısların bile aslen Hıristiyan oldukları iddiasından yola çıkarak, bunları yanlarına ve dolayısı ile himayelerine almışlardır. Bu durumu ortaya koymak üzere bir dava kaydı aşağıda incelenecektir.

Kıbrıs Muhassılı'nın Sadarete yazdığı 13 Cemaziyelahir 1266/26 Nisan 1850 tarihli tahrirata göre, İngiltere konsoloslu, Kıbrıs sakinlerinden Mustafa'nın -karısının Gayrimüslim olması sebebiyle- üvey kızını yanına almıştır. Kıbrıs muhassılı ve memleket ileri gelenleri, durumu mahkemeye taşıyarak konsolos tarafından himaye edilmekte olan kızın yeniden Osmanlı idarî

makamlarına teslim edilmesini isterler. Ancak konsolos bu isteği reddeder. Red gerekçesi kızın dinî mensubiyetidir. Ona göre *Bu kız İslâm kızı değildir; reâyadır*, yani Gayrimüslimdir (BOA. A.MKT.UM. 13/57).

Davaya konu olan anne ve kızı, yargılanmak üzere mahkemeye çıkartılana kadar tutuklanıp hapis edilmişlerdir. Bu durum usule uygundur. Ancak İngiltere konsolosu, anne ve kızının tutukluluk hallerinin beşinci gününde hapisneden alarak konsoloshaneye götürmüştür. Ancak Osmanlı adli ve idarî yetkililerince hakkında yargılama süreci başlatılarak hapis edilen şahısların, konsolos tarafından nasıl bir yol takip edilerek haptisten çıkartıldığı konusunda ilgili arşiv vesikasında bilgi yoktur.

Dava 16 Cemâziyelaahir 1266/ 29 Nisan 1850 tarihinde Rodos'ta görülme-ye başlanır. Duruşma anne ve kızın dinî durumları ve statülerinin tespiti konusuna yoğunlaşır. Duruşmanın daha başlangıç safhasında yapılacak durum tespitinde konsolosun da hazır bulunması, mahkemenin hukuk ihlali olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu durumda mahkeme zımnen de olsa anne ve kızın Gayrimüslim oldukları kabul etmiş duruma düşmektedir. Burada hukukunun zorlandığı görülmektedir. Esnasında mahkeme heyeti ile İngiltere konsolosu arasında hukuk tartışması yaşanır. Vali ve mahkeme heyetinin diğer üyeleri, anne ve kızın şer'i hukuka göre sorgulanıp, durumlarının tespit edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna paralel olarak mahkeme de, Kıbrıs'tan gönderilen mazbataya istinaden "bu kız Mustafa nâm kimesnenin kızıdır ve şeraiti dahi İslâmdır" diye karar vermiştir.

Mahkemenin din tespiti İngiltere konsolosu tarafından itirazla karşılanmış, kabul edilmemiştir. Konsolos, heyetine karşılık "Ben şeri'ât bilmem, ancak kanun bilirüm. Bizim kanunumuz mucebince mezbûreye sual idin; İslâm mıdır reâyâ mıdır? Ahali-i meclis mezbûreye suâl eyledikte ben reâyâyım diyor mu; bakalım?" diyerek itiraz etmiştir. Konsolos anne ve kızı mahkeme çıkışı yine yanına alarak kendi konağına götürmüştür (BOA. A.MKT.UM. 13/57). Konsolosun mahkemeye usul dışı müdahale ve itirazı üzerine dava karar aşamasında 3 Receb 1266/15 Mayıs 1850 tarih İstanbul'a gönderilmiştir (BOA. A.MKT.NZD. 7/37).

Kaynaklar

A. Arşiv Kaynakları

BOA.= Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vesikaları

KŞŞ.= Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri

FO.= İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivi 881/437 Instructions fort he Government of Her Majesty's Consuls Abroad (Lords Commissioners of the Admiralty, London 1845).

B. Kaynak ve Tedkik Eserler

Ahmet Cevdet Paşa (1991). *Tezâkir*. Haz. Cavit Baysun. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Alaysa, Halil Fikret (1998). *Tarihte Kıbrıs*. Lefkoşa: Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yay.

Atun, Ata (2007). *Milat Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler*. C. III. Mağusa: Samtay Vakfı Yay.

Aydın, Mehmet Âkif (1999). "Osmanlı'da Hukuk". *Osmanlı Devleti Tarihi*. C.II. İstanbul: Feza Gazetecilik Yay. 375-429.

Bedeî, Vergi H. (1971). "Kıbrıs Şer'i Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar". *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. 139-148.

Çadircı, Musa (2008). *Tanzimat Sürecinde Türkiye-Askerlik*. Ankara: İmge Kitabevi.

Çevikel, Nuri (2000). *Kıbrıs Eyâleti Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi.

Çiçek, Kemal (1998). "Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümanları". *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyet*. Trabzon: Derya Kitabevi. 172-183.

Çoruh, Haydar (2000). "1833 Kıbrıs İsyanı, İsyanda Yabancı Konsolosların Rolü ve Adada Tanzimat'ın Uygulanması". *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)*. C. I. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi. 295-306.

Debeş, Taçgey (1996). "Sir George Hill Kıbrıs Tarihi'nin Yazarı". *Journal for Cyprus Studies* 2/3: 227-231.

_____ (1998). "Sir Harry Charles Joseph Luke-Bir Kıbrıs Tutkunu Ve Eserleri". *Journal for Cprus Studies* 4/3: 313-318.

- Erdönmez, Celâl (2008). “Şer’iyye Sicillerine Göre Tanzimat Dönemi’nde Kıbrıs’ta Bir İrtidâd ve Tanassur Vakası”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* X (I): 99-123.
- Erdoğan, Mehmet Akif (1999). “Onsekizinci Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs’ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanları”. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998)*. C. II. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi. 315-327.
- Gazioğlu, Ahmet Cemâl (2000). *Kıbrıs’ta Türkler 1570-1878*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkez (CYREP) Yay.
- Gökbilgin, Mehmet Tayyib (1977). “Konsolos”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. VI. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay. 836-840.
- Gökçen, Ahmet (1989). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*. İstanbul: Yy.
- Hackett, J (1972). *A History of The Orthodox Church of Cyprus. From The Coming of the Apostles Paul and Barnabas to The Commencement of The British Occupation (A.D. 45-A.D. 1878)*. Together with Some Account of The Latin And Other Churches Existing in The Island. New York: Lenox Hill.
- Halaçoğlu, Ahmet (2003). “İngiliz Konsolosu Longworth’a Göre Trabzon Vilâyeti (1892-1898)”. *Belleten LXVII* (250): 881-909.
- Hill, Sir George (1952). *A History of Cyprus*. Vol. IV. Cambridge: Cambridge University Press.
- İnalçık, Halil (2000). “İmtiyâzât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. XXII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 242-252.
- Karpat, Kemal (1999). “1880’de Kayseri Sancağı’nın Sosyal, Ekonomik ve İdari Durumu: İngiltere’nin Anadolu Konsolos Yardımcısı Lieutenant Ferdinandt Bennet’in Raporu (Ekim 1880)”. Çev: Bayram Bayraktar. *Belleten LXII* (235): 881-911.
- Kocabaşoğlu, Uygur (2000). *Anadolu’daki Amerika. Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. İstanbul: İletişim Yay.
- _____ (2004). *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz Konsoloslukları*. İstanbul: İletişim Yay.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1992). “Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadî faaliyetleri”. *150. Yılında Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 91-138.
- _____ (1999). “Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri”. *Osmanlı*. C. III. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 329-341.

- Luke, Sir Harry Charles (1969). *Cyprus under the Turks 1571-1878. A Record based on the Archives of the English Consulate in Cyprus under the Levant company and After*. London: C. Hurst & Company.
- Özdemir, Bülent (2004). "Political Use of Conversion in the Nineteenth Century Ottoman Context: Some Cases From Salonica". *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 7: 155-170.
- Özkul, Ali Efdal (2005). *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi 1726-1750*. İstanbul: İletişim Yay.
- Pedani, Maria Pia (2002). "Bahi Memlûklerle Venedikliler Arasındaki Ticari Antlaşmalar". Çev: Mahmut Yavaş. *Türkler*. C. V. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 423-430.
- Samani, Hasan (2006). *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Şaşmaz, Musa (2002). "İngiliz Konsolosu Stewart'ın Konya Vilayetine Dair Genel Raporu (1879)". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11: 57-97.
- Savaş, Ali İbrahim (2002). "Konsolos". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. XXVI. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 178-180.
- Şişman, Adnan (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Taner, Tahir (1940). "Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku". *Tanzimat* I. İstanbul: Maarif Matbaası. 221-232.
- Veldet, Hıfzı (1940). "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat". *Tanzimat* I. İstanbul: Maarif Matbaası. 139-209.

The Activities of English Consuls in Cyprus between (1839-1856)

Celâl Erdönmez*

Abstract

The archive documents on the consulates who worked in the Ottoman Empire within the framework of commercial capitulations that were privileged to England yield the possibility of a multi dimensional analysis of the relations between the two states.

Exceeding their privileges in commerce and law, the consulates, whose duty was confined to the frame of commercial relations, interfered with the internal affairs of the Empire. The consulates of England interfered with the internal affairs of Ottoman Empire in the 19th century, exploiting the sensitive situation that emerged with the declaration of the political reforms called the Tanzimat Firman. These interferences were observed in the fields of economy, finance, administration and law. Since the political plans of England contained a face to face interaction with both social groups and individuals, the activities of the consulates investigated in the Cyprus sample present crucial details regarding the styles and means of the implementation of the political plans of England on the Ottoman Empire

The aim of this study is to reveal how the English consulates interfered with the internal affairs of the Ottoman Empire in Cyprus by analyzing and referring to the Ottoman Archive Documents and Cyprus Şer' iyye Records.

Keywords

Cyprus, Consulates, Tanzimat Era, Britain, tenure, interference.

* Assist. Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Education / Burdur
celalerdonmez@mehmetakif.edu.tr

Деятельность английских консулов на Кипре в эпоху Танзимата (1839-1856)

Джелаль Эрдонmez*

Аннотация

Торговые льготы, предоставленные Османской империей Великобритании и архивные документы консулов, служивших в Османской империи предоставляют хорошую возможность изучения многогранных отношений между двумя государствами. Несмотря на то, что основные задачи консулов были определены рамками торговых отношений, они, выходя за рамки предоставленных коммерческих и юридических льгот, активно вмешивались во внутренние вопросы государства. Британские консулы в Османской империи, особенно во второй половине XIX века, используя особое положение, возникшее с провозглашением Танзимата, стали активно вмешиваться во внутренние дела государства. Это вмешательство проявилось в экономической, финансовой, административной и юридической сферах. Рассмотрение деятельности консула на примере Кипра дает возможность показать важные детали с точки зрения используемых методов и средств в провинции относительно местного населения и отдельных личностей.

Ключевые слова

Кипр, консулы, период Танзимата, Великобритания, льгота, борьба.

* доцент доктор, университет имени Мехмет Акиф Эрсея, педагогический факультет / Бурдур
celalerdonmez@mehmetakif.edu.tr